

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG`LIQNI SAQLASH VAZIRLIGI

TOSHKENT TIBBIYOT AKADEMIYASI

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

UNESCO Chair
in Bioethics
University of Haifa

Международный государственный экологический
институт имени А.Д. Сахарова Белорусского
государственного университета

TIBBIY TA'LIMDA ETIKA VA INTEGRATSIYA MASALALARI

xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari
(16 fevral, 2021 yil)

IKKINCHI QISM

Toshkent - 2021

https://www.uza.uz/uz/posts/shavkat-mirziyoev-eng-katta-xavf-loqaydlik-va-beparvolik_235418.

АБУ АЛИ ИБН СИНОНИНГ ТАБОБАТГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ

Мустанов А.Ю.

Тошкент тиббиёт академияси

Аннотация. Ушбу мақолада Абу Али Ибн Синонинг табобатга қўшган ҳиссаси. Ҳозирги кунда “Тиб қонунлари” китоби Юнон, Рум, Ҳинд ҳамда Ўрта Осиёлик Табобат илмида қўлланиши, ҳатто Европада ҳам зарур қўлланма бўлиб хизмат қилишини инobatга олиб тиббиётда қўлланиши зарур ҳисобланади.

Калит сўзлар: Авиценна, табобат, тиб қонунлари, Ибн Сино, Китаб аль-Шифа, Даниш-намэ.

Табобат илмининг султони бўлмиш Абу Али Ибн Сино Бухоро яқинидаги Афсона қишлоғида туғилган. Ал Ҳусайн Ибн Абдуллоҳ ибн Ал-Ҳасан ибн Али Ибн Сино – буюк олим, табиб, мусиқачи. Ўрта Осиё ва Эронда яшаган, турли хукмдорлар пайтида табиб ва вазир бўлган. Абу Али Ибн Сино рисоалари Шарқ ҳамда Ғарбда бағоят машҳур. “Тиб қонунлари” назарий ва клиник тиббиёт энциклопедияси – Юнон, Рум, Ҳинд ҳамда Ўрта Осиёлик табиблар нуқтаи-назари жамланмаси – бир неча аср давомида, ҳатто Европада ҳам зарур қўлланма бўлиб хизмат қилган [1].

Асосий қизиқишлари – замонавий тиббиёт янгиликлари, гомеопатия, халқ табobati, замонавий манбаларни ва тиббиётга оид рефератларни ўрганиш. Олимнинг ўлимидан юз йилдан ошиқ вақт ўтиб, Боғдоддаги дин ишқибозлари Абу Али Ибн Синонинг фалсафий китобларини ёқиб юборишади, орадан яна бир неча аср ўтгач, Европада катта дастгоҳ ихтиро қилинган, “Тиб қонунлари” китобининг катта бешта томи нашрдан чиқарилган. Бу – Инжилдан кейинги нашрдан чиққан иккинчи китоб бўлган.

Абу Али ибн Сино табобат билан жуда эрта қизиққан у хали 12 ёшга тўлмасиданоқ, файласуфи ва табиби Абу Салаҳ ал-Масихийнинг маслаҳатига кўра унинг таълимотини эгаллади. “Сўнгра мен табибликка ихлос қўйиб, табиблик билан боғлиқ китобларни ўқий бошладим” – деб ёзади таржимаи холида.

Табобат эса мушкул илм эмас, мен уни қисқа фурсат ичида шунчалик пухта эгалладимки, давримизнинг табиблари олдимга маслаҳат сўраб кела бошлашди. Беморларни текширувдан ўтказардим, орттирган тажрибаларим натижасида, қаршимда шундай даво эшиклари очилдики, таърифга тил ожиздир, ёшим эса бор-йўғи ўн саккизда эди дейди Абу Али Ибн Сино [2].

Ҳусайн табобатни Бухоролик табиб, бир қатор илмий ишлар муаллифи Абу-л-Мансур Қамарийнинг қўл остида батафсил ўрганган.

Қамарийнинг қўл остидаги таълимоти узоқ чўзилмади, Абу Али Ибн Сино мустақил амалиёт билан шуғулланади ва тез орада шунчалик машхур шифокор бўлиб кетадики, уни саройга оғир касал бўлиб қолган Бухоро амири Нух ибн-Мансурни даволаш учун чақиртиради.

Абу Али Ибн Синонинг ўзи бу ҳақда шундай эслайди: “Кунлардан бир куни амир қаттиқ бетоб бўлиб қолди ва шифокорлар унинг касалини аниқлай олишмади. Менинг исмим уларга таниш эди ва улар амирга мен ҳақимда гапириб, мени чақиришларини илтимос қилишди. Мен чақирилган жойга бориб, улар билан бирга хизмат қилдим”.

Бухоро амирининг касали ҳақида маълумот йўқ, бироқ, муолажа шунчалик ёрдам бердики, Бухоронинг ёрқин амири Нух ибн Мансур яна бир йил тахтни бошқарган. Миннатдорчилик эвазига Абу Али Ибн Сино сомонийларнинг китоб омборидан фойдаланиш рухсатига эга бўлган. Бухоро кутубхонаси – ўз даврининг энг йирик ва энг машхур китоблар омбори ҳисобланган.

Абу Али Ибн Сино ўзи Бухоро кутубхонасида ишлаган даврини ижодий ривожининг энг муҳим босқичи деб ҳисоблайди. Шу вақтдан эътиборан, унинг таълими яқунланиб, мустақил ҳаёт йўли босқичи бошланади.

Абу Али Ибн Сино сомонийлар кутубхонасидан бир неча йиллар давомида фойдаланган. Эҳтимол, ўз ичига барча аломатлари ила касаллик номлари кўрсатилган, шунингдек, касалликнинг келиб чиқиш сабаблари ва давоси кабиларни ўзида жамлаган умумлашма тиббиёт асарини яратиш гоёси унда Бухоро кутубхонасида ишлаган йиллари уйғонган.

Айнан шу мақсад учун Абу Али Ибн Сино турли китоб, рефератлардан парчалар кўчириб олган ва уларни умумлаштирган. Шундай қилиб, Абу Али Ибн Синонинг энг муҳим асари “Тиббиёт фани қонуни” учун материаллар тайёрланган ва бу иш устида у кўп йиллар ишлаган. 1002 йил Бухоро турклар томонидан қамал қилиниб, сомонийлар сулоласи ағдарилгач, Абу Али Ибн Сино Хоразм ҳокими саройига Урганчга йўл олади. У ерда Абу Али Ибн Сино “Шифокорлар ҳокими” дея номлашган, 1008 йил султон Маҳмуд Ғазнавийга хизмати қилишган бош тортгач Абу Али Ибн Сино фаровон ҳаётини дарбадарликка алмаштирган. Орадан қирқ кун ўтиб, амирнинг аҳволи яна ёмонлашиб қолиб. Қувғинликда юрган Абу Али Ибн Синони топиб, уни яна вазир этиб тайинлашларини буюради.

Амирнинг ўлиmidан сўнг Исфaxon ҳокимига хизмат қилганлиги учун у тўрт ойга қалъага зиндонбанд қилинади. Умрининг сўнгги ўн торт йили Исфaxonда (1023-1037) амир ал-Давла саройида хизмат қилиш билан ўтади. Саройда у ижод қилиши учун жуда қулай шароитлар яратиб беришган. У бош шифокор ва амир маслаҳатчиси бўлади ва ҳатто уни юришларда ҳам кузатиб борган. Бу йиллар давомида Абу Али Ибн Сино ўзининг танқидий ёндашуви билан адабиёт ва фалсафа таълимоти билан шуғулланади. Шу билан бирга, серсамара ижодий ишларини ҳам давом эттирган. Унинг кўп қўлёзмалари, шу жумладан, “Инсоф китоби” («Китаб уль-инсаф») Исфaxonга ғазна қўшинлари босқинчилиги сабабли ёниб кетган. Исфaxon

подшосининг юришларидан бирида Абу Али Ибн Сино оғир ошқозон касалига чалиниб, уни тузата олмайди. Ибн Сино 1037 йил июнь ойида нотаниш одамга васиятини айтиб, вафот этади. Ўз васиятида у барча кулларини озод этиб, барча мол-мулкани камбағалларга тарқатишларини сўрайди.

Авиценна Хамадонда шаҳар девори остига кўмилган, орадан саккиз ой ўтгач, унинг хоки Исфохонга олиб ўтилади ва амир мақбарасига қайта кўмилади.

Абу Али Ибн Сино тадқиқий идрокка муккасидан кетган ва барча мавжуд билимларни энциклопедик даражада эгаллаш иштиёкига эга олим бўлган. Файласуф ғайритабиий хотира эгаси ва ўткир ақл соҳиби бўлган [3].

Мероси. “Шифо китоби” китоби Араб тилида ёзилган энциклопедик иши “Шифо китоби” («Китаб аль-Шифа») мантик, физика, биология, психология, геометрия, арифметика, мусиқа, астрономия ва метафизикага бағишланган. “Донишмадлик китоби” («Даниш-намэ») ҳам энциклопедия саналади.

Тиббиётга оид ишлари. Абу Али Ибн Синонинг асосий тиббиёт асарлари.

“Тиббиёт фани қонуни” («Китаб ал-Қанун фи-т-тибб») – энциклопедик характердаги асар бўлиб, унда қадимги давр табибларининг кўрсатмалари араб тиббиётининг ютуқлари билан ўзаро қайта ишланган. “Қонун”да Абу Али Ибн Сино касалликлар аллақандай майда бўлақлар оқибатида пайдо бўлишини кўрсатган. У биринчи бўлиб чечакнинг юқумлилигига эътибор қаратган, вабо ва ўлатнинг фарқини аниқлаган, мохўв касаллигининг бошқалардан фарқини кўрсатиб, унга изоҳ берган ва бошқа бир қатор касалликларни ўрганиб чиққан. “Тиббиёт фани қонуни”нинг лотин тилига ўгирилган кўплаб таржималари мавжуд. “Қонун” беш қисмдан иборат бўлиб, иккиси дори воситалари ва дориворларга ҳамда уларнинг тайёрланиш таърифига бағишланган. Китобда келтирилган 2600 дори воситаларидан 1400 тасининг келиб чиқиши ўсимлик кўринишидадир.

- “Дори воситалари” («Ал-Адвият ал калбия») – Хамадонга биринчи бориши вақтида ёзган. Мазкур асарда пневма ҳосил бўлганда намоён бўлганда юрак фаолияти, хусусан, юрак касаллиги ва давоси ҳақида батафсил ёритиб берилган.

- “Хатоларни тўғирлаш ва огоҳлантириш орқали турли усулларда олиб ташлаш” («Дафъ ал-мазорр ал куллия ан ал-абдон ал инсония би-тадорик анвоъ хато ан-тадбир»).

- “Шаробнинг фойдаси ва зарари ҳақида” («Сиёсат ал-бадан ва фазоил аш-шароб ва манофиъих ва мазорих») – Ибн Синонинг энг қисқа рисоласи.

- “Табобат ҳақида дoston” («Урджуса фит-тиб»).

- “Томир уруши ҳақида рисола” («Рисолайи набзийя»).

- “Саёҳатчилар учун тадбирлар” («Фи тадбир ал-мусофирин»).

- “Шаҳвоний куч ҳақида рисола” («Рисола фил-л-бох») – касаллик, уни олдини олиш ва шаҳват бузулишларини даволаш ифодаланган.

- “Сирка касали ҳақида рисола” («Рисола фи-с-сиканджубин») – турли таркибга эга сирка ва асални тайёрлаш ва касалликларда истеъмоли таърифланган.
- “Сачратқи ҳақида рисола” («Рисола фил-хиндабо»).
- “Қон олишда қон томирлар” («Рисола фил-урук ал-мафсуда»).
- «Рисола-йи жудия» – қулоқ, ошқозон, тиш касалликлари таърифи келтирилган.

Соғломлаштирувчи машқлар ҳақида. Ибн Сино ўз асарларида жисмоний машқларнинг соғломлаштирувчи ва даволовчи тажрибадаги ўрни ва роли ҳақида ёзади. Жисмоний машқларга тўхтовсиз, чуқур нафас олишга олиб келувчи эркин ҳаракатлар, дея таъриф берган.

Агар инсон мўътадил ва ўз вақтида жисмоний машқлар билан шуғулланса ва тартибга риоя қилса, у давога ҳам, дориларга ҳам муҳтож бўлмайди, дея тасдиқлаган. Машқларни тўхтатар экан, у сўнади. Жисмоний машқлар мушакларни, бўғимларни, асабни мустаҳкам қилади. Шунингдек, у машқларни бажаришда ёшни ҳам инobatга олишни маслаҳат берган ва уқалаш, совуқ ва иссиқ сувда чиниқиш каби муолажаларда тўхталган.

Адабиётлар:

1. Ирисов Абдусодиқ. “Абу Али Ибн Сино ҳаёти ва ижодий мероси”. Т., 1980 й.
2. “Абу Али Ибн Сино туғилган кунинг 1000 йиллигига тўпلام”. Т., 1980 й.
3. Ирисов А. “Абу Али Ибн Сино”. Т., 1980 й.

СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИНИ ШАКЛЛАНТРИШДА БИОЛОГИК ВА ИЖТИМОЙ-МАЪНАВИЙ ОМИЛЛАРНИНГ ЎРНИ

Қўйлиев Т.

Тошкент давлат аграр университети

Рахмонбердиева Н.

ТИҚХММИ

Аннотация. Мақолада соғлом турмуш тарзини шакллантиришда биологик ва ижтимоий-маънавий омилларнинг ўрни инсоният тараққиётининг барча босқичларида долзарб вазифа бўлиб келгани, айниқса мустақиллик йилларида ушбу масала ўзининг моҳияти ва мазмунини умум эътироф этилган демократик кадриятлар билан янада бойитилиб бораётгани асослаб берилди.

Калит сўзлар: соғлом турмуш тарзи, аҳоли муҳофазаси, ижтимоий муҳит, йиллар рамзи, тинчлик ва соғлик, объектив ва субъектив муносабатлар, биологик ва ижтимоий-маънавий омиллар.

<i>Файзиева М.Ф., Расулова Н.Ф., Искандарова В.В.</i>	Классические биоэтические учения	82
<i>Usanov Sh.M., Eshpo'latova Yu.Sh.</i>	Yoshlar axloqiy madaniyatining shakllanishida abdurauf fitrat milliy me'rosining o'rni	88
<i>Алимова С.Г.</i>	Зелёная экономика с точки зрения биоэтики	90
<i>Намрозов С.С.</i>	Globalashuv sharoitida bioetika dixotomiyasi	93
<i>Блинова С.А., Шодмонова М.А., Кормишов Т.Б.</i>	Значение медицины мусульманского средневековья для современной медицины	95
<i>Isxakov B.B</i>	The ecologic conception of zoroastrism connected with environment	98
<i>Худаёрова О.К., Кулдошева Г.Д.</i>	Тиббий маданиятнинг ўзига хос ривожланиш хусусиялари	102
<i>Абдурахимова Ш.А.</i>	Исторический аспект взаимосвязи охраны здоровья населения и биоэтики	105
<i>Ахмеджанова Д.М.</i>	Жадидларнинг биоэтик қарашларида инсониятни соғломлаштириш масалалари	108
<i>Худоёрова О., Хакимова Д.</i>	Тиббиёт ходимларининг фаоллик ва фидойилик туйғусини кучайтириш йўллари	111
<p>TIBBIY TA'LIMDA IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING O'RNI</p> <p>МЕСТО СОЦИАЛЬНО-ГУМНИТАРНЫХ НАУК В МЕДИЦИНСКОМ ОБРАЗОВАНИИ</p> <p>PLACE OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES IN HEALTH EDUCATION</p>		
<i>Норқулов С. Д., Азизова Ф.Л., Умарова Ф. С.</i>	Миллий ғоя ва маънавий тараққиёт	115
<i>Юнусова Ш.</i>	Илм ва фан тараққиёти тасодиф эмас, балки заруриятдир. 2021 йил - ёшларни қўллаб қувватлаш ва аҳоли саломатлиги йили	118
<i>Аширматов Ҳ.</i>	Нанотехнологияларни қўллашдаги салбий оқибатлар ҳамда уларни бартараф этишнинг йўллари ва усуллари	120
<i>Sabirova N.R.</i>	Abu Ali Ibn Sinoning falsafiy-ma'naviy merosida axloqiy qadriyatlar tahlili	124
<i>Ахмедов Э.К.</i>	Ахлоқий маданиятни шакллантиришда медиамиссионерликнинг салбий таъсири	127
<i>Мустанов А.Ю.</i>	Абу Али Ибн Синонинг таъбаатга қўшган хиссаси	131
<i>Кўйлиев Т. Рахмонбердиева Н.</i>	Соғлом турмуш тарзини шакллантиришда биологик ва ижтимоий-маънавий омилларнинг ўрни	134
<i>Утаев Ф.Ф., Абилов У.М.</i>	Ёшлар тарбияси – миллат келажаги пойдевори	137
<i>Аскарлова Н.А., Уктамова Д.З.</i>	Психологические аспекты лечения онкологических больных	140
<i>Аскарлова Н.А., Ибрагимова Н.Н.</i>	Эндокринологик касалликларда бемор психологияси	143
<i>Исканджанова Ф.К.</i>	Педагогические способности как основа педагогического потенциала личности преподавателя	146
<i>Аскарлова Н.А.</i>	Психологические особенности синдром дефицита внимания с гиперактивностью во взрослой жизни	150
<i>Ruziev B.U.</i>	Buyuk Amir Temurning axloqiy qarashlari	153
<i>Askarova N.A., Rahimjonova M.K.</i>	Germafroditizmда shaxs psixologiyasi	156